

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

"ЗАТВЕРДЖУЮ"

Проректор з навчально-методичної роботи

Каріна НЕМАШКАЛО

Методологія та організація наукових досліджень

робоча програма навчальної дисципліни

Галузь знань	29 "Міжнародні відносини"
Спеціальність	292 "Міжнародні економічні відносини"
Освітній рівень	другий (магістерський)
Освітня програма	Міжнародний бізнес

Статус дисципліни	вибіркова
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська

Завідувач кафедри
міжнародних економічних відносин Ірина ОТЕНКО

Харків
2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

на засіданні кафедри *міжнародних економічних відносин*

Протокол № 1 від 31.08.2022 р.

Розробник:

Пархоменко Наталія Олександрівна, д.е.н., професор кафедри міжнародних економічних відносин

**Лист оновлення та перезатвердження
робочої програми навчальної дисципліни**

Навчальний рік	Дата засідання кафедри – розробника РПНД	Номер протоколу	Підпис завідувача кафедри

Анотація навчальної дисципліни

В навчальній дисципліні «Методологія та організація наукових досліджень» розглядаються питання формування цілісних теоретичних уявлень про загальну методологію наукової творчості; формулювання наукових знань з найбільш актуальних проблем науково-дослідної діяльності, методики організації та проведення наукового дослідження; розкриття специфіки наукового пізнання та формування філософського підходу до методології пізнавальної діяльності; ознайомлення з сучасними концепціями; підготовка магістрів до наукової діяльності, формування у них практичних умінь і навичок здійснення дослідницького пошуку, проведення комплексного дослідження, оволодіння понятійним апаратом, формування предметної області дослідження, концептуалізації і формалізації досягнення мети та завдань дослідження, методикою виконання й оформлення науково-дослідної роботи та її захисту; ознайомлення зі способами роботи з науковою інформацією, загальними вимогами до наукових досліджень, основ їх планування, організації та виконання; ознайомлення з вимогами до оформлення різних видів дослідницьких робіт; засвоєння методів планування та проведення наукових досліджень, обробки й аналізу їхніх результатів, оформлення та представлення результатів дослідження; ознайомлення магістрів з організацією науково-дослідної роботи в ХНЕУ ім. С.Кузнеця та ін.

Метою освоєння дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» є формування знань, умінь і навичок, розвиток здібностей щодо проведення наукових досліджень.

Завданнями навчальної дисципліни є формування у здобувачів вищої освіти знань щодо методологічних засад і організації наукової праці, умінь з ефективною та успішною науковою діяльністю.

Предметом навчальної дисципліни є науково-дослідна діяльність у сфері міжнародних економічних відносин.

Навчальна дисципліна «Методологія та організація наукових досліджень» належить до вибіркового навчальних дисциплін професійного циклу.

Характеристика навчальної дисципліни

Курс	1М
Семестр	2
Кількість кредитів ECTS	5
Форма підсумкового контролю	Іспит

Структурно-логічна схема вивчення навчальної дисципліни

Пререквізити	Постреквізити
Глобальна економіка	Комплексний тренінг
Міжнародні стратегії	Переддипломна практика
Технологічний та інформаційний розвиток міжнародного бізнесу	Дипломна робота
Міжнародна безпека	
Експортно-імпортні операції	

Компетентності та результати навчання за дисципліною

Компетентності	Результати навчання
Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.	Креативно мислити, проявляти гнучкість у прийнятті рішень на основі логічних аргументів

Здатність приймати обґрунтовані рішення щодо налагодження міжнародних економічних відносин на всіх рівнях їх реалізації.	та перевірених фактів в умовах обмеженого часу і ресурсів на засадах використання різних діагностичних методологій провідних міжнародних організацій
Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел. Здатність приймати обґрунтовані рішення щодо налагодження міжнародних економічних відносин на всіх рівнях їх реалізації.	Систематизувати, синтезувати й упорядковувати отриману інформацію, ідентифікувати проблеми, формулювати висновки і розробляти рекомендації, використовуючи ефективні підходи та технології, спеціалізоване програмне забезпечення з метою розв'язання складних задач практичних проблем з урахуванням крос-культурних особливостей суб'єктів міжнародних економічних відносин.
Здатність приймати обґрунтовані рішення щодо налагодження міжнародних економічних відносин на всіх рівнях їх реалізації.	Аналізувати нормативно-правові документи, оцінювати аналітичні звіти, грамотно використовувати нормативно-розпорядчі документи та довідкові матеріали, вести прикладні аналітичні розробки, професійно готувати аналітичні матеріали.
Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. Здатність оцінювати масштаби діяльності глобальних фірм та їхні позиції на світових ринках.	Здійснювати моніторинг, аналіз, оцінку діяльності глобальних фірм (корпорацій, стратегічних альянсів, консорціумів, синдикатів, трастів тощо) з метою ідентифікації їхніх конкурентних позицій та переваг на світових ринках.
Здатність проведення досліджень на відповідному рівні. Здатність до самонавчання, підтримки належного рівня знань, готовність до опанування знань нового рівня, підвищення своєї фаховості та рівня кваліфікації	Презентувати результати власних досліджень шляхом підготовки наукових публікацій і апробацій на наукових заходах

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1

Теоретичні та методологічні основи наукових досліджень

Тема 1. Наукове дослідження. Теорія та практика. Проблематика наукових досліджень

1.1 Наука як система знань. Наукознавство та його основні розділи. Поняття, зміст, мета і функції науки.

1.2. Основні ознаки наукового дослідження. Системність, доказовість та теоретичність наукового дослідження. Елементи, що формують науку як систему знань. Роль гіпотез та теорій.

1.3. Емпіричні, логічні та теоретичні пізнавальні завдання наукового дослідження. Відмінність між теорією та практикою.

1.4. Закони, закономірності та принципи: сутність та відмінність. Поняття системи. Елемент. Зв'язок. Цілісність. Основні принципи системного підходу.

1.5. Проблематика наукових досліджень. Науковий напрямок, проблема і тема дослідження. Формулювання проблеми. Наукові задачі.

Тема 2. Організація наукового дослідження

2.1. Форми організації та управління наукою в Україні

2.2. Вибір напрямку та реалізація наукового дослідження. Етапи наукового

дослідження.

2.3. *Кваліфікаційна магістерська робота як наукове дослідження.* Формулювання теми дослідження. Актуальність теми дослідження. Формування гіпотези.

2.4. *Організація підготовки кваліфікаційної магістерської роботи.*

Тема 3. Інформаційне забезпечення наукового дослідження

3.1. *Документальні джерела інформації.* Види документів. Функції документа.

3.2. *Інформаційні та бібліографічні джерела інформації.* Поняття інформаційного ресурсу. Бібліотечно-бібліографічні ресурси. Бібліографічні посібники.

3.3. *Техніка роботи зі спеціальною літературою.* Етапи вивчення наукових джерел.

3.4. *Електронний пошук наукової інформації.* Пошукові системи Internet.

3.5. *Загальні вимоги до оформлення кваліфікаційної роботи магістра.*

Змістовий модуль 2

Методичне забезпечення наукових досліджень

Тема 4. Методологія і методи наукових досліджень

4.1. *Теоретичні та методичні підходи наукових досліджень.*

4.2. *Метод наукового дослідження.* Методологія, метод, методика. Класифікація методів, їх характеристика.

4.3. *Логіка процесу наукового дослідження*

4.4. *Вибір методів і розробка методики дослідження.*

Тема 5. Моделювання в наукових дослідженнях

5.1. *Загальні відомості про моделювання систем.* Сутність моделювання систем. Етапи моделювання.

5.2. *Основні постулати моделювання*

5.3. *Класифікація аналітичних методів дослідження.* Розрахункові та евристичні методи дослідження.

5.4. *Класифікація методів економіко-математичного моделювання.*

Тема 6. Використання евристичних методів в процесі наукового дослідження

6.1. *Евристичні методи аналізу.*

6.2. *Методи отримання експертних оцінок.*

6.3. *Критерії вибору експертів.* Компетентність експерта. Валідність експертного оцінювання. Узгодженість результатів експертного оцінювання.

6.4. *Особливості застосування результатів експертних оцінок в соціально-економічних дослідженнях.*

6.5. *Переваги та недоліки індивідуальних експертних оцінок.*

Тема 7. Культура проведення наукового дослідження як чинник підвищення ефективності наукової діяльності

7.1. *Поняття культури проведення наукового дослідження.*

7.2. *Плюралізм підходів та засобів підвищення ефективності наукової діяльності*

7.3. *Поняття наукового співтовариства та наукової комунікації.*

7.4. *Концепція академічної доброчесності, основні напрями та перспективи її реалізації. Форми і вияви академічної нечесності. Плагіат, обман, фабрикація, саботаж, крадіжка, корупція.*

Перелік практичних (семінарських) занять, а також питань та завдань до самостійної роботи наведено у таблиці "Рейтинг-план навчальної дисципліни".

Методи навчання та викладання

В процесі викладання дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» використовуються методи, які спрямовані на активізацію та стимулювання навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти. Під час лекційних занять застосовується методи дискусії з проблемних питань, робота в парах, демонструється презентація

викладачем, тощо. Після лекції студенти повинні пройти онлайн тест або прийняти участь у чат-обговоренні проблемного питання на ПНС протягом тижня, до наступної лекції. Під час проведення практичних занять використовуються метод проєктів, кейс-стаді, робота в малих групах, презентації, мозкові штурми, есе, індивідуальна дослідницька робота. Під час проведення лекційних та практичних занять використовуються: пояснювально-ілюстративний, репродуктивні, проблемне викладання, частково-пошуковий, дослідницький методи викладання.

Опановуючи першу тему, студенти вивчають кейс-стаді щодо проведення аналізу проблемної ситуації та формулювання проблеми. Студенти проводять обґрунтування актуальності теми дослідження, здійснюють вибір теми статті, есе і презентують результати роботи в аудиторії. На практичному занятті з другої теми студенти проводять попередній аналіз об'єкту дослідження та складають перелік завдань дослідження, в підсумку презентують результати дослідження. На практичному занятті з третьої теми студенти у малих групах здійснюють формування інформаційного поля дослідження. На практичному занятті з четвертої теми студенти опрацьовують методи наукових досліджень, формулюють принципів, необхідні для досягнення мети (завдання) дослідження. На практичному занятті з теми 5, студенти використовують систему методів та показників при застосуванні економіко-математичних методів в наукових дослідженнях. На практичному занятті з теми 6 студенти розв'язують ситуації щодо особливостей проведення експертного опитування по темі наукового дослідження. На практичному занятті з 7 теми студенти приймають участь у діловій грі із застосування концепції академічної доброчесності.

Виконуючи модульні контрольні роботи, студенти розв'язують проблемні питання, пов'язані з методологією та організацією наукових досліджень, а також виконують тестові завдання з тем відповідних модульних блоків.

Порядок оцінювання результатів навчання

Оцінювання результатів навчання з навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» здійснюється за накопичувальною (100-бальною) системою оцінювання.

Оцінювання здійснюється за такими видами контролю:

поточний контроль, що здійснюється протягом семестру під час проведення лекційних, практичних, семінарських занять і оцінюється сумою набраних балів (максимальна сума – 100 балів; мінімальна сума, що дозволяє студенту отримати залік – 60 балів);

підсумковий/семестровий контроль, що проводиться у формі іспиту, відповідно до графіку навчального процесу.

Поточний контроль включає оцінювання роботи студентів під час:

практичних занять:

домашні завдання. Виконуються у вигляді презентацій, що мають бути виконані в середовищі PowerPoint чи Canva. Максимальна оцінка ставиться за умови наявності не менше, ніж 10 слайдів, які у повній мірі розкривають зміст її теми, та відповідного представлення матеріалів презентації у групі. Загальна кількість презентацій – 7. Максимальна оцінка за одну презентацію – 5 балів. Максимальна кількість балів за усі домашні завдання становить **35**;

підготовка статті, есе. Максимальна оцінка за написання статті та есе 10 балів (усього **10 балів**). ;

поточна контрольна робота, максимально оцінюється в 5 балів. Контрольна робота 1 та 2 включає два теоретичних питання, також передбачене тестування (максимальна оцінка за кожну контрольну роботу та тестування - 5 балів. Усього **15 балів**.

Підсумковий контроль проводиться у формі семестрового екзамену, відповідно до графіку навчального процесу. Підсумковий контроль знань та компетентностей здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни здійснюється на підставі проведення семестрового

екзамену, завданням якого є перевірка розуміння здобувачем вищої освіти програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, вміння формулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо. Екзаменаційний білет охоплює програму дисципліни і передбачає визначення рівня знань та ступеня опанування здобувачами вищої освіти компетентностей. Кожен екзаменаційний білет з навчальної дисципліни містить п'ять завдань різного типу складності: 2 стереотипні, 2 діагностичні та евристичне, які перевіряють рівень оволодіння професійними компетентностями. Екзаменаційне завдання виконується письмово. Результат семестрового екзамену оцінюється в балах (максимальна кількість – 40 балів, мінімальна кількість, що зараховується, – 25 балів). Стереотипне завдання екзаменаційного білету розкриває рівень оволодіння здобувачем вищої освіти знаннями теоретичного обґрунтування теорій та основних понять щодо проведення наукових досліджень. Діагностичне завдання розкриває рівень оволодіння студентами знаннями і вміннями узагальнювати результати із розрахунків і робити грамотні висновки щодо використання методів наукових досліджень. Евристичне завдання розкриває більш високий рівень оволодіння студентами професійними компетентностями стосовно оптимізації проведення наукових досліджень.

Алгоритм вирішення кожного завдання включає окремі етапи, які відрізняються щодо складності, трудомісткості та значення для розв'язання завдання. Тому окремі завдання та етапи їх розв'язання оцінюються відокремлено один від одного наступним чином: Завдання 1 та 2 (стереотипне) – по 4 бали, а саме: 2 – вірний методичний підхід до аналізу ситуації, 1 – вірне визначення складових у зазначеній ситуації, 1 – оформлення завдання: обґрунтування, висновок. Завдання 3 та 4 (діагностичне) – по 6 балів, а саме: 1 – володіння теоретичними знаннями та застосування базових понять в контексті поставленої проблеми, 2 – вміння розкрити сутність та обґрунтувати шляхи вирішення проблеми, 2 – застосування творчого підходу до вирішення поставленої проблеми, 1 – послідовність та аргументованість викладення матеріалу. Завдання 5 (евристичне) – 10 балів, а саме: 2 – обрання методично доцільного підходу, знання формул розрахунків, 3 – вірний арифметично розрахунок показників, 2 – формальність узагальнення вирішення завдання, 3 – обґрунтований творчий висновок щодо значення отриманих показників.

Здобувача вищої освіти слід вважати атестованим, якщо сума балів, отриманих за результатами підсумкової/семестрової перевірки успішності, дорівнює або перевищує 60. Мінімумально можлива кількість балів за поточний і модульний контроль впродовж семестру – 35 та мінімумально можлива кількість балів, набраних на екзамені, – 25.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни розраховується з урахуванням балів, отриманих під час екзамену, та балів, отриманих під час поточного контролю за накопичувальною системою. Сумарний результат у балах за семестр складає: "60 і більше балів – зараховано", "59 і менше балів – не зараховано" та заноситься у записку "Відомість обліку успішності" навчальної дисципліни.

Норми оцінювання та розподіл балів наведено у таблиці «Рейтинг-план навчальної дисципліни».

Рейтинг-план навчальної дисципліни

Тема	Форми та види навчання	Форми оцінювання	Мак бал
------	------------------------	------------------	---------

1	2	3	4	
Тема 1.	<i>Аудиторна робота</i>			
	Лекція	Тема 1. Наукове дослідження. Теорія та практика. Проблематика наукових досліджень	Активна робота на парі	
	Практичне заняття	Практичне заняття №1 Аналіз проблемної ситуації та формулювання проблеми. Визначення теми та мети дослідження	Активна робота на парі	
	<i>Самостійна робота</i>			
	Питання та завдання до самостійного опрацювання	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття		
	Лекція	Тема 1. Наукове дослідження. Теорія та практика. Проблематика наукових досліджень	Активна робота на парі	
	Практичне заняття	Практичне заняття №2 Обґрунтування актуальності теми дослідження. Вибір теми статті, есе	Активна робота на парі	5
	<i>Самостійна робота</i>			
	Питання та завдання до самостійного опрацювання	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття. Формулювання проблеми. Наукові задачі		
Тема 2.	<i>Аудиторна робота</i>			

	Лекція	Тема 2. Організація наукового дослідження	Активна робота на парі	
	Практичне заняття	Практичне заняття. Попередній аналіз об'єкту дослідження та складання переліку завдань дослідження	Перевірка виконання домашнього завдання Письмова КР	5
<i>Самостійна робота</i>				
	Питання та завдання до самостійного опрацювання	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття та тестового контролю.	Перевірка домашніх завдань	
Тема 3.	<i>Аудиторна робота</i>			
	Лекція	Тема 3. Інформаційне забезпечення наукового дослідження	Активна робота на парі	
	Практичне заняття	Практичне заняття Формування інформаційного поля дослідження	Презентація	5
	<i>Самостійна робота</i>			
	Питання та завдання до самостійного опрацювання	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття та тестового контролю	Тестовий контроль	5
Тема 4.	<i>Аудиторна робота</i>			
	Лекція	Тема 4. Методологія і методи наукових досліджень	Активна робота на парі	
	Практичне заняття	Методи наукових досліджень		
	<i>Самостійна робота</i>			

	Питання та завдання до самостійного опрацювання	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до заняття, огляд теоретичного матеріалу за питаннями:	Завершення роботи над есе	
<i>Аудиторна робота</i>				
	Лекція	Тема 4. Методологія і методи наукових досліджень	Експрес-опитування	
	Практичне заняття	Методи наукових досліджень. Формулювання системи принципів, необхідних для досягнення мети (завдання) дослідження, її обґрунтування	Перевірка виконання домашнього завдання	5
	Питання та завдання до самостійного опрацювання	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до заняття, огляд теоретичного матеріалу за питаннями: Сформулювати гіпотезу дослідження.	Робота над статтею	
Тема 5.	<i>Аудиторна робота</i>			
	Лекція	Тема 5. Моделювання в наукових дослідженнях	Активна робота на парі	
	Практичне заняття	Система методів та показників для застосування економіко-математичних методів в наукових дослідженнях	Перевірка виконання домашнього завдання	5
<i>Самостійна робота</i>				
	Питання та завдання до самостійного опрацювання	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до заняття, огляд теоретичного матеріалу за питаннями:	Експрес-опитування	
Тема 6.	<i>Аудиторна робота</i>			

Лекція	Тема 6. Використання евристичних методів в процесі наукового дослідження	Активна робота на парі	
Практичне заняття	Особливості проведення експертного опитування по темі наукового дослідження	Активна участь у виконанні практичних завдань	5
<i>Самостійна робота</i>			
Питання та завдання до самостійного опрацювання	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичних занять	Завершення роботи над статтею	10
<i>Аудиторна робота</i>			
Лекція	Тема 6. Використання евристичних методів в процесі наукового дослідження	Фронтальне опитування	
Практичне заняття	Особливості проведення експертного опитування по темі наукового дослідження	Перевірка виконання домашнього завдання	
<i>Самостійна робота</i>			
Питання та завдання до самостійного опрацювання	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до заняття, огляд теоретичного матеріалу за питаннями.	Письмова КР	5
Тема 7.	<i>Аудиторна робота</i>		
	Лекція	Тема 7. Культура проведення наукового дослідження як чинник підвищення ефективності наукової діяльності	Активна робота на лекції. Фронтальне опитування

Практичне заняття	Поняття культури проведення наукового дослідження. Концепція академічної доброчесності.	Перевірка домашнього завдання.	5
Самостійна робота			
Питання та завдання до самостійного опрацювання	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до заняття, огляд теоретичного матеріалу за питаннями.	Тестовий контроль.	5
Іспит			40

Рекомендована література

Основна

1. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова, О. В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін. ; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). – К. : ВПЦ "Київський університет", 2018. – 607 с.
2. Гуторов О.І. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник /О.І. Гуторов; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва – Х.: ХНАУ, 2017. – 272 с.
3. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях): навч. посіб. Суми: СНАУ, 2020. 220 с
4. Мокін, Б. І. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник / Б. І. Мокін, О. Б. Мокін. – 2-е вид., змін. та доп. – Вінниця : ВНТУ, 2017. – 317 с.
5. Пушкарь А. И. Основы научных исследований и организация исследовательской деятельности: Учебное пособие / А. И. Пушкарь, Л. В. Потрашкова.– Х. : ИД «ИНЖЕК»,2008. – 2-е изд., стереотип. – 280 с.

Додаткова

6. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. – Київ: КВІЦ, 2020. – 274 с.
7. Павлов В. І., Лебедєв В. О. Словник найбільш уживаних термінів з філософії, логіки, етики, естетики та релігієзнавства. – Харків : УкрДУЗТ, 2019. – 160 с.
8. Фінансово-економічний словник : словник-довідник / кол. авт. : Юнін О. С., Круглова О. О., Савельєва М. О. та ін. – Дніпро : Видавець Біла К. О., 2018. – 164 с.
9. 7 сходинок підготовки успішної дисертації. Монографія/ Старростіна А.О., Кравченко В.А., Нагачевська Т.В./ за заг.ред.проф. Старостіної А.О. 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: «НВП «Інтерсервіс», 2019. – 302с

Інформаційні ресурси

10. Сайт персональних навчальних систем ХНЕУ ім. С. Кузнеця. Дисципліна “Методологія та організація наукових досліджень” - Електронний ресурс. - Режим доступу: <https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=7256>
11. Веб-портал Українського національного інформаційного агентства. – Режим доступу : <http://svit.ukrinform.ua>.
12. Інформаційно-пошукова система законодавчих і нормативних документів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
13. Інформаційно-пошукова система, пристосована для пошуку інформації про країни світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.geonames.de/cous.html>.
14. Матеріали ЄС і Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.isi.gov.uk.
15. Офіційний сайт Європейського Союзу. – Режим доступу : www.europa.eu.com.
16. Офіційний сайт Міжнародної групи аналізу конфліктів. – Режим доступу : www.intl-crisis-group.org.
17. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua>.
18. Офіційний сайт ООН. – Режим доступу : www.un.org.
19. Офіційний сайт Світового банку. – Режим доступу : www.worldbank.org.
20. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу до джерела: www.ukrstat.gov.ua
21. Офіційний сайт Служби статистики Європейського союзу. – Режим доступу до джерела: <http://ec.europa.eu/eurostat>
22. Офіційний сайт проекту «Doing Business». – Режим доступу до джерела: <http://www.doingbusiness.org/>
23. Scopus. – Режим доступу до джерела: <http://www.scopus.com/home.url>